

İnfodemi ve Dijital Kamusal Alan: Afet Dönemi Özelinde Bir Araştırma

Ezgi EYÜBOĞLU*
Dilge KODAK**

Öz

Dijitalleşmenin olanak sağladığı çevrim içi platformların yeni bir kamusal alan oluşturup oluşturmadığı iddiası son yılların aktüel tartışmalarından biridir. En yalın hâli ile kamusal alan; toplumun ortak çıkarlarını hedefe alarak gerçekleştirilen söylem ve eylemlerin bütünüdür. Bu çerçevede kolektif bir katılım söz konusudur. Fakat dijitalleşme ile gerek sosyal paylaşım platformları gerekse çevrimdışı mecralarda kamusal alan kavramının “ortak yarar” işlevini yerine getiremediği iddiası hâlâ güncelliğini korumaktadır. Özellikle kullanıcının etken bir konumda olduğu sosyal medyanın, kamusal alan eksenindeki fonksiyonunu anlamak adına önem arz etmektedir. Sosyal medyanın enformasyon akış ve yayılımındaki gücü infodemi riskini meydana getirmektedir. Bu kapsamda çalışmanın amacı 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen Kahramanmaraş merkezli depremin ardından afet döneminde oluşan infodemide sosyal medyanın rolünü dijital kamusal alan kavramı ekseninde incelemektir. Çalışma niceliksel olarak desenlenmiş olup Öçüt Örneklem yöntemi ile seçilen Teyit ve Doğruluk Payı platformlarının teyide ihtiyaç duyduğu afet ile ilgili haberler İçerik Analizi tekniği ile analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda, afet döneminde dolaşıma giren enformasyonun teyit ihtiyacını arttırdığı, hatalı ilişkilendirilen ve çarpıtma haberlerin yoğunlaştığı ve dijital kamusal alanın afet dönemlerinde toplumsal ortak yarar işlevini tam olarak yerine getiremediği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dijital İletişim, Sosyal Medya, İnfodemi, Afet, İletişim Araştırmaları

*Dr. Öğr. Üyesi, Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım (İng) Bölümü, ezgieyuboglu@maltepe.edu.tr

**Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi İletişim Fakültesi Görsel İletişim Tasarımı Bölümü, dkodak@ticaret.edu.tr

Eyüboğlu, E. & Kodak, D. (2023). İnfodemi ve Dijital Kamusal Alan: Afet Dönemi Özelinde Bir Araştırma. TRT Akademi, 8 (18), 528-551. DOI: 10.37679/trta.1277312

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 04.04.2023

Revizyon Tarihi: 24.04.2023

Kabul Tarihi: 11.05.2023

ORCID: 0000-0002-7531-9169, 0000-0001-5587-3886

DOI: 10.37679/trta.1277312

Infodemic and the Digital Public Sphere: A Research in the Disaster Period

Ezgi EYÜBOĞLU
Dilge KODAK

Abstract

The suggestion of whether online platforms enabled by digitalization create a new public sphere has been one of the most topical discussions in recent years. In its simplest form, the public sphere encompasses the totality of discourse and actions carried out with the common interests of society in mind, with collective participation being a crucial component. However, the notion that the concept of the public sphere, both online and offline, has failed to serve its "common good" function with digitalization remains relevant. It is particularly important to understand the function of social media within the public sphere, where the user is in an active position. The power of social media in information flow and dissemination creates the risk of infodemics. Within this scope, this study aims to examine the role of social media in the infodemic during the post-disaster period in Kahramanmaraş, which occurred in February 6th, 2023, within the framework of the concept of the digital public sphere. The study was designed quantitatively and analyzed the news about the disaster that the Teyit Org and Doğruluk Payı platforms needed to verify through Content Analysis, which was selected through the Criterion Sampling method. As a result of the study, it was revealed that the information circulating during the disaster period increased the need for confirmation, the falsely associated and distorted news intensified, and the digital public sphere could not fully fulfill the social common benefit function during the disaster periods.

Keywords: Digital Communication, Social Media, Infodemic, Disaster, Communication Studies

Research Paper

Received: 04.04.2023

Revised: 24.04.2023

Accepted: 11.05.2023

1. Giriş

Kamusal alan çok sayıda teorisyenin uzlaştığı şekilde, 18. ve 19. yüzyıllardan bu yana izi sürülebilir ve moderniteyle öne çıkan kavramlardan biridir. Kamusal alan toplumun ortak yararı doğrultusunda, tüm bireylerin eşit olarak katılabildikleri, fikir ve düşüncelerini özgürce paylaşabildikleri, demokrasi bilincinin zemin oluşturduğu kolektif bir etkileşim alanıdır. En azından bu şekilde idealize edilmiştir. Habermas'tan bu yana çok sayıda teorisyen kamusal alanın sınırları, işlevi ve önemi gibi konularda düşünsel katkı sağlamışlardır. Kamusal alan Habermas'a göre, toplumsal bütünleşmenin gerçekleşebileceği yegâne mekândır. Bu mekân, karmaşık toplumsal bütünde bireyleri bir arada tutan toplumsal bir "iç yapıştırıcı" görevi görür (Torun, 2020, s. 222). İnternet teknolojileri ile toplumsal hayatın da dijital teknolojilerle gittikçe daha çok etkileşim hâlinde olması, kamusal alanda araç bazlı bir dönüşüm yaratmıştır. Bilginin üretildiği, saklandığı, paylaşıldığı, insanların sınırları aşarak iletişim kurabildiği bir alan olarak internet, enformasyon toplumunun buhar makinesi olarak görülmekte, tarım ve sanayi devriminden sonra üçüncü devrim olarak değerlendirilmektedir (Demircioğlu, 2017, s. 621). Etkileşim ve enformasyon alışverişi radikal ölçüde değişmiştir. İnternet, sosyal medya ve diğer dijital platformların kullanımı ile daha önce hiç olmadığı kadar kolay bir şekilde haberler, bilgiler, fikirler ve dünya görüşleri erişilebilir hâle gelmiştir. Ancak, bu erişim özgürlüğü, dijital kamusal alan ve infodemi gibi yeni kavramları da ortaya çıkarmıştır. Dijital kamusal alan, geleneksel kamusal alanın dijital ortama yansımasıdır. Bu kavram, kamuoyu tartışmalarına, siyasi kampanyalara, aktivizme, eleştirilere ve bilgilere erişimde etkin olarak kullanılan dijital bir alanı ifade eder. 1990'lı yıllardan sonra internetin hayatımıza dâhil olmasıyla kamusal alan çalışmalarının yönü değişmiştir. İnternetle birlikte sınırların ortadan kalktığı, özgür bir alan olduğu, bunun demokrasi açısından avantajlı olduğu yönündeki görüşler karşısında; internetin yapısal özellikleri, ekonomi-politiği, dijital eşitsizlik gibi nedenler ise, internetin çoğulcu ve eşitlikçi bir kamusal alan olduğu görüşüne yönelik eleştirileri beraberinde getirmiştir (Şen ve Taş, 2021, s. 62). Dijital kamusal alan, farklılıklar çerçevesinde bireylerin birbirleri ile etkileşim kurduğu, fikirlerini paylaştığı ve tartıştığı bir yer olarak kabul edilse de bu kadar geniş bir kitleye erişim olanağı sunması, beraberinde getirdiği sorunların hacmini genişletmektedir. Bu sorunlardan en önemlisi, infodemi olarak kabul edilebilir. Infodemi, dijital platformlarda yalan haber, spekülasyon, yanlış bilgi ve manipüle edilmiş bilgilerin hızla yayılması anlamına gelmektedir. Bu durum, toplumun gerçeklikle bağlarını koparabilir, sağlık, siyaset ve diğer alanlarda ciddi sonuçlar doğurabilir. Infodemi, psikososyal dinamiklerde gelişen ve hızla çoğalan önyargıları da içermektedir (Gölbaşı ve Metintaş, 2020, s. 129). Bu nedenle, dijital kamusal alanın güvenli,

doğru ve adil bir hâline gelebilmesi konusu incelenmesi gereken bir konudur. Bu amaçla, hükümetler, sivil toplum örgütleri ve teknoloji şirketleri, infodemiye önlemek ve dijital kamusal alanın güvenliğini sağlamak için farklı tedbirler almaktadır. Özellikle toplumsal düzeyde yaşanan sağlık krizleri ya da afet durumlarında doğru bilgiye erişim ihtiyacı artmakta ve sosyal medya enformasyon akışı anlamında kalabalık bir mecra hâline gelmektedir. Enformasyona ulaşmada hızlı ve etkili bir mecra gibi görünen sosyal medya infodemi sebebiyle kaosa yol açan ve insanları doğru yönlendirmekten uzak bir araç hâline gelmektedir. Bu çalışmada Kahramanmaraş merkezli depremlerde ve sonrasında sosyal medyanın nasıl bir işlev gördüğü, infodeminin düzeyi ve paylaşılan haberlerin niteliği araştırmaya değer konular olarak belirlenmiştir.

2. Dijital Kamusal Alan: Öncülleri ve Çerçevesi

En yalın tanımı ile kamusal alan, herkesin erişimine açık olan kolektif bir kullanım alanıdır. Her ne kadar genellikle hukuk, siyaset, ekonomi ve iletişim gibi alanlara özgü bir kavram olarak görülsede günümüzde yapısı olabildiğince esnek durumdadır. Özel mülkiyet haklarından bağımsız olan kamusal alanın birincil özelliği eşitlikçi bir erişim olanağıdır. Bu nedenle ekonomik ve sosyal statü göstergelerinin bir önemi olmaksızın herkesin erişimine açıktır. Dolayısıyla demokratikleşme ve siyasi süreçlerde belirleyici rolü vardır. Tam da bu sebeple kamusal alan kavramının tarihsel arka planında yinelenen bir vurgu dikkat çekmektedir: Kamusal alanın korunması ve savunulması, demokratik değerlerin muhafaza edilmesi ve sürekliliğinin sağlanması açısından son derece elzemdir.

Kamusal alan kavramı birbirlerinden farklı disiplinlerde, çok farklı teorisyenler tarafından tartışılmaktadır. Kamusal alanı, özel alanın yanında teorize eden Jürgen Habermas'ın teoriyi çerçeveleme şekli bir başlangıç noktası olarak kabul edilebilir. Kendisinin kamusal alan teorisi tekdüze ve bütünlüklü olarak gelişmemekle birlikte, zaman içinde farklılaşmıştır (Olgun, 2017, s. 48). Habermas'a (2015) göre kamusal alan bireylerin eşitlikçi bir şekilde tartışabileceği ve fikirlerini ifade edebilecekleri bir alan olma özelliği taşır. Kendisinin idealize ettiği kamusal alan bireylerin özel yaşamlarından ve ekonomik göstergelerden uzak olmalıdır. Onun kamusal alanı modern demokrasinin işleyişini anlamak adına önemli bir kuramsal çerçeve sağlar. Ona göre kamusal alan eşitlikçi bir tartışma ve iletişim ortamını bütünlümelidir. Bu eşitlikçi tartışma ve iletişim ortamında bireyler toplumsal politikalar üzerinde birbirleriyle tartışmalı ve fikirlerini açıkça ifade edebilmelilerdir. Bu tartışma ve fikirlerin özel çıkarlarla hiçbir ilgisi olmamalı, ortak çıkar ve değerlere hizmet etmelidir (Habermas, 2015). Habermas'ın kamusal alanı belirli şartlara bağlıdır. Yukarıda da bahsedildiği gibi bireylerin özgür ve eşitlikçi katılı-

mı ideal kamusal alanın işlevi için çok önemlidir. Diğer şart ise kamusal alanda herhangi bir güç merkezinin tartışma ve ifadeleri baskılamamasıdır. Bu nedenle kamusal alan ve demokratik değerler ilişkisi kritik önem arz eder. Ona göre modernleşme süreciyle ortaya çıkan kamusal alanın erken evredeki belirleyici özelliği bireylerin özel alan ve ekonomik faaliyetlerinin birbirinden ayrılması olmuştur. Bu ayrışmayla kamusal alan oluşmuştur fakat sürekliliğini koruması ve işlevini yerine getirebilmesi için ise özel alanın varlığı zorunludur. Habermas'a göre (1991, s. 87) kamusal alanın kurumsal çerçevesi iki gelişmeyle dönüştürülmüştür: edebi bir kamusal alanın büyümesi ve özel alanın kendi ihtiyaçları ve çıkarları olan özel insanların alanına doğru genişlemesi.

Kamusal alan tartışmalarındaki önemli isimlerden biri de Hannah Arendt'tir. Arendt, kamusal ve özel alan ayrımını 1958 yılında yayınladığı "İnsanlık Durumu" adlı eserinde yapmıştır. Bu eserde toplumsallığın yükselişi ekseninde özel alan ve mülkiyet, kamusal alan ve müştereklik ilişkisini ayrıntılı incelemiştir. Arendt'in kamusal alanı Habermas'inkinden farklı olarak bireylerin politik olarak aktif olabileceği bir alana işaret eder. O da Habermas gibi kamusal alanın, bireylerin bir araya gelerek düşüncelerini, fikirlerini ve değerlerini paylaşabileceği bir yer olduğunu savunur (Arendt, 2021). Habermas ve Arendt'in dışında kamusal alanla ilgili benzer çalışmalar yapan bir diğer isim sosyolog ve şehir teorisyeni olan Richard Sennet'tir. Sennet "Kamusal İnsanın Çöküşü" adlı eserinde, kamusal alanı farklılıkların bir arada kabul edildiği bir ortak kullanım alanı olarak tanımlar. Sennet'in kamusal alan teorisinde bu ortak kullanım alanı demokratik tartışmaları ve toplumsal farklılığı kapsayıcı niteliktedir ve karşılıklı anlayışı temel alır. Öte yandan toplumsal eşitliği destekleyici ve insanların sosyal statülerine bakılmaksızın bir arada olabilecekleri bir yerdir. Fakat Sennet bu ideal çerçeve doğrultusunda günümüz modern toplumlarında kamusal alanların azaldığına da dikkat çekmektedir. Ona göre bu azalmanın bedeli de toplum tarafından daha fazla bireyselleşme, yalnızlaşma ve ayrışma olarak ödenir (Sennet, 2013).

Dijital kamusal alanı tanımlamadan önce, klasik kamusal alan literatürüne önemli katkıları olan iki isimden daha bahsetmek gerekir: Nancy Freaser ve Jodi Dean. Fraser 1990 yılında yayınladığı ünlü makalesinde kamusal alanın toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretildiği bir alan olduğunu savunur. Onun perspektifine göre kamusal alan cinsiyet, ırk, sınıf ve cinsel yönelim gibi toplumsal farklılıkların dışlandığı bir yerdir. Bu nedenle toplum tarafından marjinalleştirilen bireyler için bu kamusal alan erişilmezdir (Fraser, 1990, ss. 56-80). Jodi Dean ise kamusal alanın gücünün siyasi tartışmaların özgürce yapılabilmesi ve siyasi katılım ile ilişkili olduğunu savunmaktadır. Ona göre kamusal alan toplumsal bir zorunluluktur ve

bireyler ortak çıkarları ve haklarını burada tartışmalıdırlar. Dean'e göre medyanın buradaki rolü oldukça etkindir, bu nedenle de eleştirilmelidir. Ona göre medyanın özelleştirilmesi ve siyasi görüşlerin önceden belirlenmesi kamusal alanı tehdit etmektedir (Dean, 2002). Jodi Dean siyasi sistemlerin kamusal alanı sadece kendi çıkarları doğrultusunda kullandıkları görüşündedir (Dean, 2009). Öte yandan sosyal medya başta olmak üzere dijital platformlar kamusal alanın genişlemesine yardımcı olurken başka bir riski öne çıkarırlar, bu da enformasyon tüketimi ile doğru orantılı olarak siyasi tartışmaların yüzeyselleşmesidir (Dean, 2003).

Kamusal alan 18. yüzyıl erken modernite evresinden bu yana çok sayıda akademik tartışmanın merkezi olmuştur. Araç temelli her dönüşüm sürecinde olduğu gibi, kamusal alan da dijital dönüşüm veya toplumsal hayatın dijitalleşmeden ayrı kalamaması sonucunda belirli ölçüde dönüşüm göstermiştir. Bu dönüşümde kamusal alanın hâli hazırda ne olduğu, neleri kapsadığı, kimlerin katılımına açık olduğu, hangi konuların tartışılacağı, hangi çıkar gruplarının temsil edileceği konularındaki belirsizlik tartışmaları sürerken, dijitalleşme kapsamında yeni sorunlar ve belirsizlikler ortaya çıkmıştır. Genel hatları ile dijital kamusal alan, internet ve sosyal medya gibi dijital teknolojilerin kullanımı ile oluşan bir kamusal alandır. Dijital kamusal alana kavramsal başlık olarak "sanal kamusal alan" ve "çevrim içi kamusal alan" gibi öneriler de sunulmuştur. Ancak bunlar kavramda ortak bir anlam bütünlüğü sağlayamamışlardır. Genel olarak dijital kamusal alan katılımın açık ve ücretsiz olduğu, web sitelerinden sosyal paylaşım platformlarına, bloglardan mikro bloglara kadar çevrim içi olarak desteklenen iletişimsel bir alanı kapsamaktadır. Bu alanda ortak kaygılar ve konular herkes tarafından tartışılabilir ve yapılan tüm değişiklikler görülebilmektedir (Schafer, 2015). Bu açıdan bakıldığında dijital kamusal alan, artık geleneksel olarak tanımlanan kamusal alanın sınırlarını genişletmiştir. Bu genişlemiş kamusal alan bireylerin kendilerini özgürce ifade etme ve katılım haklarını destekler. Dijital kamusal alanın herkesin katılımına açık olması ve herhangi bir kişi veya kurum tarafından kontrol edilememesi söz konusu desteğin zeminini oluşturur. Bu destek doğrultusunda da ideal olarak herkes eşit şekilde katılabilir, fikirlerini ifade edebilir ve diğer bireylerle etkileşimde bulunabilir. Fakat kullanım amacı çerçevesinden bakıldığında, dijital kamusal alanın sınırları, katılım ölçü ve biçimleri tartışma konusu olmuştur. Örnek vermek gerekirse sosyal medya platformları bazen belirli görüş ve fikirler sansürlenebilmekte veya belirli kullanıcı gruplarına erişim engeli getirebilmektedir. Bu ve benzeri birçok örnek kamusal alanın niteliği konusunda belirleyicidir. Bu nitelik Arendt'in bakış açısıyla değerlendirildiğinde bireylerin herhangi bir kısıtlama olmaksızın eylemde bulunması ve gerçek özgürlüğünü yaşayabiliyor olması gerekir. Ancak kamusal alanın tarihsel süreçteki gelişimine tekrar bakıldığında toplumdaki tüm kesimle-

rin kamusal alana dahil edilmediği görülmektedir (Avcil, 2021, s. 93). Bir başka ve sıklıkla karşılaşılan bir durum ise dijital kamusal alanın anonimliğinin kötü niyetli paylaşım ve kullanım biçimlerinin önünü açmasıdır. Bu ve benzeri örneklerin çoğalmasında çok kısa bir süre içerisinde dijital kamusal alana yönelik belirli eleştiriler getirmiştir. Bu eleştirilerden bazıları ağırlıklı olarak yüzeysel tartışmalar, algı yönetimi, sansür, siber zorbalık, eşitsizlik gibi alanlarda yoğunlaşmaktadır.

Özellikle sosyal medya kullanımında tartışmalardaki yüzeysellik örneklerine çok sık rastlanmaktadır. Habermas ve Arendt geleneğinden gelen kamusal alan tanımlarında, toplumsal tartışmalarda ideal olarak derinlemesine analiz ve düşünce teatileri beklenmektedir. Fakat özellikle mikro blog türündeki sosyal medya platformlarında, kullanılan arayüzlerin de belirli limitleri olmasından ötürü (kelime sayısı vs.) ideal olan derinlemesine tartışma ve fikir sentezleri üretme pratikleri gerçekleştirilememektedir. Bu da ortak faydaya yönelik toplumsal tartışmaların yeterince ele alınamamasına neden olmaktadır. Bir başka açıdan bakıldığında ise enformasyonun dolaşıma girmesi ve erişim kolaylığı, beraberinde algı yönetimi stratejilerinin de kolaylıkla uygulanması riskini meydana getirmiştir. Sahte haberler, manipüle edilmiş videolar, yanıltıcı bilgiler vb. paylaşımlar, bireylerin mevcut gerçekliği çok farklı ve yanlış şekillerde kavramasına neden olabilmektedir ki bu riskin en problemlisi ve kitlesel boyutu olan infodemi, sosyal medya ve infodemi başlıklı bir sonraki bölümünde ayrıntılı olarak tartışılacaktır. Daha önceki örneklerde de bahsedildiği üzere sansür dijital kamusal alana getirilen bir başka eleştiridir. Dijital kamusal alan bazı ülkelerde hükümet ve/veya otoriteler tarafından sansürlenme veya kısıtlanma riskleriyle karşı karşıyadır. Bu durum her ne kadar bireylerin ifade özgürlüğünü engelleyici bir unsur olarak eleştirilse de zorbalık, şiddet söylemi, taciz, tehdit, güvenlik açığı gibi başka ve hayati riskler karşısında güçsüz kalan bir eleştiridir. Elbette eşitlik de bu aşamada önemli bir eleştiri unsuru olarak yer alır. Dijital kamusal alan zaman zaman bazı bireylerin veya toplumsal grupların seslerinin daha çok ve yüksek çıktığı bir alan olabilir. Özellikle ekonomik ve hacim olarak büyük şirketler, ekonomik statüsü yüksek olan birey ve aileler daha fazla kaynak sahibi olduklarından ötürü, dijital kamusal alan görünürlükleri daha fazladır ve bu da kamusal alan ideallerinde kolektif ölçüde eşitsizlik yaratmaktadır.

Sosyal medya dijital kamusal alanının sınırları tartışmasında belirleyici bir rol oynamaktadır. Enformasyona erişim, fikir ve düşüncelerin özgürce ifade edilmesi, kolektif tartışmalara olanak tanınması açısından geniş bir özgürlük alanı olarak kabul edilmektedir. Fakat yukarıda bahsedilen dijital kamusal alan eleştirilerinin aynıları ve hatta bazı durumlarda çok daha fazlası ile sosyal medya platformla-

rı da muhattaptır. Sosyal medya toplumsal ölçüde ortak yarar sağlamak adına önemli bir araçtır ve hatta bu çalışmanın araştırma bölümüne konu olan afet gibi dönemlerde toplumsal dayanışma ve örgütlenme gibi pratiklerin sürecini kolaylaştırmaktadır. Ancak bu çerçeveden bakıldığında bu bir avantajken anonimlik, kötüye kullanım, kötü niyetli paylaşım vb. nedenlerle anında bir dezavantaja dönüşebilmektedir. Bu avantaj ve dezavantaj durumları genel olarak kamusal alan ekseninde sürekliliği olan tartışmalardır. Kamusal alanın dijitalleşmesi, beraberinde getirdiği merkeziz yapı ve sınırlarının muğlaklığının yanı sıra, popülizm ve dijital kamusal alan ilişkisi, kimlik politikaları ve dijital kamusal alan, ekoloji ve dijital kamusal alan, dijital kamusal alanın sınırlandırılması gibi başlıklar son yıllarda avantajlar ve dezavantajlar ekseninde aktüel olarak tartışılmaktadır.

3. İnfodemi ve Sosyal Medya İlişkisi

İnfodemi İngilizcede bilgi (information) ve salgın (epidemic) kelimelerinin birleşiminden oluşan hibrit bir ifade şeklinde pandemiyle yaygın olarak kullanılmaya başlasa da pandemi öncesinde de önemli bir risk unsuruydu. İlk defa SARS salgını sırasında Amerikalı siyasal analist David J. Rothkopf tarafından kullanılmış, Çin’de başlayan sağlık krizinin nasıl global bir problem hâline geldiği ve infodemi ile bu sorunun kontrol altına alınmasının güçleştiği belirtilmiştir (Rothkopf, 2003). Ancak kovid-19 pandemisi ile daha sık gündeme geldiği ve koordineli bir reaksiyon gerektiren düzeye yükseldiği bilinmektedir (WHO, 2020). Dünya Sağlık Örgütü infodemiye ‘bir hastalık salgını sırasında dijital ve fiziksel ortamlarda yanlış veya yanıltıcı bilgiler içeren çok fazla bilgidir’ şeklinde tanımlamaktadır (WHO, 2021). İnfodemi ile insanların güvenilir kaynağa ulaşması ve doğru rehberler bulması giderek güçleşmekte, ulaşılar bile önerilen eylemi gerçekleştirmek için önlerinde aşmaları gereken bariyerler bulunmaktadır (WHO, 2020). İnternet teknolojileri yoluyla toplumların bilgiye ve habere erişim hızının artmasının yanı sıra, üretilen ya da dolaşıma giren enformasyon hacminde de yükselme olduğunu söylemek mümkündür. Dijital teknolojilerle birlikte üretilen multimedya içeriklerin dağıtımında fiber optik kablolarla birlikte iletişim teknolojilerinin de dijitalleştiği görülmektedir. Sosyal medya mevcut gelişmelerle birlikte ortaya çıkan, kullanıcıların bilgisayar, tablet, mobil telefon gibi araçlarla her an ulaşabildikleri ve iletişim kurabildikleri bir mecra olarak toplumların gündelik pratiklerini domine etmektedir. Bilgi hacmi, yayılım hızı ve erişim kolaylığı gibi fonksiyonları nedeniyle herhangi bir bilgiye ya da habere ulaşma noktasında kullanıcılar için kaynak konumundadır. Ancak aşırı miktardaki yanıltıcı bilginin kontrolsüz bir biçimde dolaşıma girmesine neden olması, mecranın güvenilirliği konusunda endişe yaratmaktadır. Dünya’da 5,6 milyar insanın internet kullanıcı olduğu göz önünde bulundurulduğunda (Da-

tareportal, 2023), bu kalabalık içinde yanlış veya eksik bilgi, çarpıtma, uydurma ya da sahte içeriklerin bilgi kirliliğine neden olarak doğru enformasyona erişimi güçleştirdiği görülmektedir. Yapılan bir araştırma, Twitter'da yanlış haberlerin doğru habere kıyasla 3 kat daha hızlı yayıldığını ortaya koymuştur (Vosoughi, vd., 2018, s. 1146). Bu durumda haber üretimi ve yayılımı ekosisteminde yer alan her aktörün önlem alması önemli görülmektedir. Sosyal medya platformlarının, infodemiye önlemeye yönelik aksiyonlar aldıkları ancak yetersiz kaldıkları görülmektedir. Sakıncalı içeriklerin ve bu içerikleri yayan kullanıcıların engellenmesi ya da askıya alınması ve filtreleme mekanizmasının kullanılması gibi birçok eylem hayata geçirilse de günümüzde hâlâ birçok sosyal medya şirketinin yanlış bilgi ile ilgili tanımlanan bir politikası bulunmamaktadır. Veri politikaları konusunda daha şeffaf ve gizliliği gözeten yaklaşımların uygulanması gerektiği açıktır. Yalan ve yanıltıcı bilginin yayılımına engel olacak şekilde sosyal medyayla birlikte arama motoru algoritmalarının da optimize edilmesi önem taşımaktadır (Gisoni vd., 2022, s.2). Sosyal medya şirketlerinin Türkiye'deki pratiklerinin de görece eksik olduğu görülmektedir. Facebook ve TikTok'un Teyit Doğrulama Platformu ile partnerlik anlaşması imzalaması önlem alma konusunda söz konusu kurumları öne çıkarırken Youtube'un bu konudaki eylemsizliği, şirketin birçok uluslararası ve ulusal doğrulama platformu tarafından eleştirilmesine sebep olmaktadır.

Datareportal Digital Reports (2023)'ün istatistiklerine bakıldığında, Türkiye'de 71,4 milyon internet kullanıcısının bulunduğu ve bu kullanıcıların 62.5 milyonunun sosyal medya kullandığı görülmektedir. Söz konusu raporda en çok tercih edilen sosyal ağlar Instagram (%90,6), WhatsApp (%88,8), Facebook (%72,6) ve Twitter (%66,5) olarak sıralanmaktadır. Etkileşim özelliği sebebiyle birden çok içeriğin üretildiği ve paylaşıldığı bir mecra olan sosyal medyada, kullanıcıların ürettiği içeriklerin yanı sıra kurumsal üretimler, marka iletişimleri ve online haber platformları gibi birçok aktör içerik hacmini oluşturmaktadır. Türkiye'de kullanıcıların çoğunun (%73,2) interneti bilgiye ulaşmak için ve haberleri ve güncel gelişmeleri takip etmek (%67,6) için kullandıkları bilinmektedir (Datareportal, 2023). Infodemi ve sosyal medya üzerine çoğunluğu kovid-19 pandemisi özelinde olmak üzere birçok araştırma yapılmış (Tuncer ve Tam, 2022; Yumrutaş, 2022; Bozkurt, 2021; Altuntaş vd., 2022; Yıldırım ve Kebelek, 2021; Kuş ve Öztürk, 2022), infodemi ve sosyal medya aracılığı ile artan şiddeti ortaya konmuştur. Toplumu yanlış yönlendiren her türlü enformasyon ve haberin en görünür olduğu dönemlerden birisi olan kovid-19 pandemisi döneminde sahte tedavi satmaktan kritik öneme sahip bilgi sistemlerine siber saldırı düzenlemeye kadar birçok eylem sosyal medya aracılığı ile gerçekleştirildi (Mourad, vd., 2020, s. 2145). Her ne kadar kovid-19 pandemisi ile sıkça tartışılmaya başlansa da pandemi öncesi dönemde sosyal medyada

sağlıkla ilintili birçok konuda (aşı, uyuşturucu madde, sigara, bulaşıcı ve bulaşıcı olmayan hastalıklar) yoğun mezenformasyonun olduğu bilinmektedir (Lledo ve Galvez, 2021, s. 14; Sharma vd., 2018). Sağlık krizlerinin yanı sıra seçimler, sivil söylemler, deprem ve fırtına gibi afet dönemlerinde de yanıltıcı bilgilerin yayılımı büyük bir problem olarak görülmektedir (Allcott ve Gentzkow, 2017; Gupta vd., 2013). Afet gibi olağanüstü durumlarda birçok kaynaktan bilgi paylaşımının artış gösterdiği de bilinmektedir (Abdulalem ve Alberto, 2021). Bu süreçte yalan haber, söylenti, komplo, mezenformasyon ve dezenformasyon yoğunlaşmaktadır (Raj ve Meel, 2022, s. 1). Türkiye’de yaşanan Kahramanmaraş merkezli deprem sonrası kullanıcıların en çok sorguladığı kelime grupları “afad”, “afad deprem ve deprem haritası” ve “afad deprem son dakika” kelimeleri olmuştur (Google Trends, 2023). Dolayısıyla Türkiye’nin yaşadığı en büyük deprem felaketi sürecinde infodeminin boyutu, sosyal medyada yayılan bilgi ve haberlerin türü ve etkileşim düzeyi merak edilen konular arasındadır.

Sosyal ağların iş birliği doğası nedeniyle enformasyonun hızla yayılmasına ek olarak ‘yankı odası’ ve ‘filtre balonları’ etkisinin de infodeminin şiddetini artırdığı söylenebilir. Sosyal medya ile bilgi arama davranışının aracılı bir yapıdan (gazeteciler aracılığıyla) aracısız bir yapıya dönüşmesi sonucu kullanıcılar kendi zaman tünellerinde aynı görüş ya da fikri paylaştıkları diğer kullanıcı ya da organizasyonların haberlerine maruz kalmaktadır (Vicario vd., 2016, ss. 1-12). Bu durum kullanıcıların inanç ve fikirlerinin güçlenmesine yol açan yankı odalarına sebep olmaktadır. Yankı odası etkisi ile grup kutuplaşması oluşmakta ve yanıltıcı bilgilerin yayılması kolaylaşmaktadır. Pariser ise 2011 yılında yayınlanan kitabında sosyal teknolojinin algoritmalar yardımıyla nasıl kişisel deneyimler oluşturduğunu ve insanlara en çok beğendikleri içerikleri sunarak nasıl konforlu alanlara sıkıştırdıklarını açıklayarak filtre balonlarını gündeme getirmiştir (Aktaran: Wardle ve Derakhshan, 2017, s. 49). Sosyal homofili olarak adlandırılan, birbirine ideolojik olarak benzer bireylerin bağlantıda olması ve algoritmalar yoluyla benzerliklerin dayatılması sonucu oluşan yankı odaları ve filtre balonlarının meydana gelen bilgi kirliliğinde payı olduğu tartışılmaya devam etmektedir (Sharma vd., 2018, ss. 1-41). Bu noktada infodeminin oluşma riski kadar ne tür haberlerin infodemi kapsamında değerlendirildiği de önemlidir. Avrupa Konseyinin desteği ile Wardle ve Derakhshan (2017) tarafından hazırlanan ‘Enformasyon Düzensizliği Raporu (Information Disorder Report), küresel düzeyde bir sorun olan bilgi kirliliği ve web teknolojilerinin bu bilgiyi üretme, yayma ve tüketme konusunda bir zemin oluşturmaları sonucu ortaya çıkan kaotik iklimi anlamada bir rehber görevi görmektedir. Raporunda yalan haber (fake news) tanımının kullanımından kaçınılmakta ve söz konusu tanımın bilgi kirliliğini açıklamada yetersiz kaldığı düşünülmektedir. Bilgi

kirliliği ve yalan haber arasındaki ince çizginin sadece yalan haber başlığı altında karşılanmayacağı düşünülmektedir. Bu yaklaşıma göre düzensizlik yaratan enformasyon türleri üçe ayrılmaktadır: (Wardle ve Derakhsan, 2017, s. 20)

Dezenformasyon (Disinformation): Bir bireye, sosyal gruba, kuruma ya da ülkeye zarar vermek için kasıtlı üretilen yanlış enformasyondur. Bu kategoride yanıltıcı içerik ve yanlış bağlantıların dezenformasyona yol açtığı görülmektedir.

Mezenformasyon (Misinformation): Yanlış olan, ancak kasıtlı bir şekilde zarar vermeye yönelik üretilmemiş olan enformasyon. Bu kategoride yanlış bağlam ve aldatıcı, manipüle edici, uydurma içerikler yer almaktadır.

Malenformasyon (Malinformation): Kişi, kurum ya da ülkeye zarar vermek için kullanılan gerçeğe dayalı enformasyon. Sızıntı, taciz ve nefret söylemini içermektedir.

Yukarıdaki üç bilgi düzensizliğine yol açan enformasyon türlerinin ortak noktaları aşağıdaki şekilde gösterilmektedir (Silsüpür, 2018).

Şekil 1. Bilgi Düzensizliği Türlerinin Ortak Noktaları (Silsüpür, 2018).

Söz konusu sınıflandırma dijital mecralardaki yığın bilgi ve haberlerin teyit edilmesi noktasında yardımcı olsa da, ortak alanlardaki tanımların daha da netleştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Kasıtlı ya da kasıtsız paylaşımlar, zarar verme amacını güden içerikler ya da doğru haberin nefret söylemi kapsamında sunulması gibi iç içe geçebilecek ve sınırları bulanıklaşabilecek durumlar için daha açık bir sınıflandırmanın yararlı olacağı açıktır.

4. Yöntem

Çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi 'metinlerden ya da diğer anlamlı içeriklerden tekrarlanabilir ve geçerli çıkarımlar yapmak için kullanılan bir araştırma tekniğidir' (Krippendorff, 2019, s. 24). Kodlama iki araştırmacı tarafından birbirinden bağımsız bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Sonrasında araştırmacılar bir araya gelerek farklı kodladıkları haberler konusunda tam bir uzlaşma ve uyuma ulaşmıştır. 6 Şubat 2023 tarihinde gerçek-

leşen Kahramanmaraş merkezli deprem ve sonrasında infodeminin yoğunluğunun ortaya konması amaçlandığından, analiz kapsamına alınacak haberler için zaman dilimi 6 Şubat 2023-6 Mart 2023 olarak belirlenmiştir. Araştırmanın evreni depremden sonra sosyal medyada teyide ihtiyaç duyulan depremle ilgili tüm haberlerdir. Ölçüt Örneklem yöntemi ile IFCN (Uluslararası Doğruluk Kontrol Ağı) ağına üye doğrulama platformları olan Teyit ve Doğruluk Payı organizasyonlarının teyit ihtiyacı doğrultusunda seçtiği haberler çalışmaya dahil edilmiştir. IFCN 2015 yılında kurulmuş “doğruluk kontrolü (fact-checking)” yapan uluslararası bir kuruluştur. IFCN sertifikasına sahip olan üçüncü bir doğrulama platformu olan Doğrula, filtreleme sistemi olmaması dolayısıyla örneklem dışı bırakılmıştır. İki platformun da teyit analizinde izledikleri yöntemlerin farklı olması ve yakın tarihlerde aynı haberleri analiz etmiş olmaları sebebiyle oluşan zorluklar tespit edilmiş ve çözümlenmiştir. İki platformda 35 haberde çakışma olduğundan ötürü, bu haberler analiz dışı bırakılmıştır. Teyit kapsamında 108 haber, Doğruluk Payı’nda ise 27 haber analize tabi tutulmuştur.

4.1. Kodlama ve Kategoriler

Kodlama süreci Teyit ve Doğruluk Payı olarak ikiye ayrılmıştır. Haberlerin kodlanması aşamasında, dijital mecralarda yayılan yanlış bilgi ve/veya sahte haber türlerini 7 kategoride toplayan Teyit’in metodolojisi kullanılmıştır. Yanlış olarak belirlenen yanıltıcı bilgi ve haberlerin kodlama kategorileri şu şekildedir: (Teyit.org, 2023).

Bağlamdan koparma: Doğru bir bilginin, içinde bulunduğu olaylar, durumlar veya ilişkiler örgüsünden kopararak farklı bir anlatı içinde sunulması.

Çarpıtma: Gerçek anlamından saptırarak yanlışla sürüklemek veya yönlendirmek için oluşturulan içerikler.

Hatalı ilişkilendirme: Bir olayı gösterdiği ya da anlattığı iddiasıyla ilişkilendirilen fotoğraf, video, alıntı ya da haber başlığının başka bir olaya ait olduğu durumlar.

Manipülasyon: Gerçek bir bilgi ya da görüntünün kandırma amacıyla manipüle edilmesi. Seçme, ekleme ve çıkarma yoluyla bilgileri değiştirme.

Parodi: Çoğunlukla haber formatına benzer şekilde, eğlence ve alaya alma amaçlı yazılan metinlere denir.

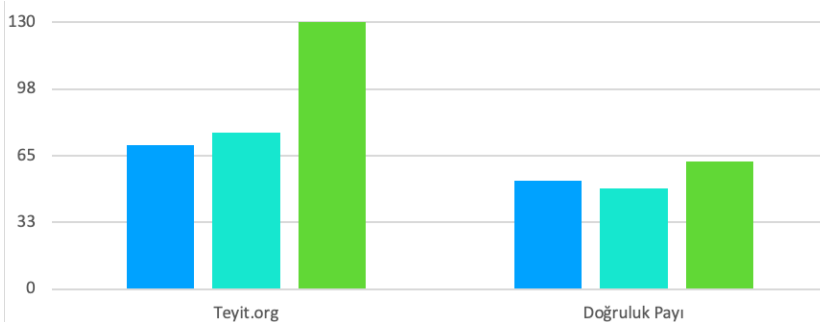
Taklit: Bir kişi ya da kurumun taklidini yaparak kişinin veya verilen bilgilerin doğru olduğu algısını yaratma ya da karşı propaganda hedefiyle oluşturulur. Sıklıkla güvenilir, itibarı yüksek, bilinen, ana akımlaşmış gerçek kaynakların isimleri ya da logoları taklit edilir.

Uydurma: Kandırmak ve hasar vermek için tamamı üretilmiş, herhangi bir gerçeklik payı bulunmayan içerikler.

Teyit, platformundaki haberleri bu kategorilere göre analiz ettiğinden, söz konusu haber türleri kodlamada yalnızca “var/yok” şeklinde kodlanmıştır. Teyit’in haber doğrulama mekanizmasında öncelikle şüpheli haberlerin taranması süreci bulunmaktadır. Bu aşamada takipçilerin gönderdikleri günlük medya takip araçları ve çeşitli sosyal medya araçlarının sundukları olanaklar yardımıyla, şüpheli haberler derlenmektedir. Haberlerin seçiminde 3 kriter öne çıkmaktadır: belli bir miktarın üzerinde paylaşım aldığını gösteren viralite, bireyleri ve toplumu etkileyecek düzeyde önem arz eden içerikler ve viral olmasa bile doğrulanması aciliyet gerektiren haberler. Teyit platformunda analiz edilen haberler “doğru, yanlış, karma ve sonuçlandırılmayan” haber olarak sınıflandırılmaktadır. Sonuçlandırılmayan haberler, incelenen iddiaya dair veriler elde edildiği; ancak bu veriler iddianın doğru, yanlış ya da karma olduğuna dair bir sonuca ulaşmak için yeterli olmadığı anlamındadır. Karma haberler ise; incelenen çoklu önermenin hem doğru hem de yanlış (ya da hem doğru hem belirsiz veya hem yanlış hem belirsiz) bilgiler içerdiği anlamı taşımaktadır. Doğruluk Payı’nın haber seçim sürecinde ise platform editörleri şüpheli haber taraması yapmakta ve sosyal medya kullanıcılarından gelen haberleri değerlendirmeye alarak, yayılım sıklıkları ve yayılma potansiyelleri üzerinden önceliklendirme yapmaktadırlar. Doğruluk Payı’nın kodlama sisteminde ise “doğru, yanlış, kısmen yanlış ve belirsiz” olarak 4 farklı kategori bulunmaktadır. Ancak kodlamada bu kategoriler kullanılmamış olup Doğruluk Payı’nda yer alan deprem ile ilgili haberler de Teyit’te yer alan söz konusu kategoriler yardımıyla kodlanmıştır. Analiz sürecinde bazı haberlerin iki haber türüne de girdiği gözlemlenmiştir ve bu haberler de tablolaştırılmıştır. Doğruluk Payı platformundaki 27 haber ise araştırmacılar tarafından hangi haber türüne girdiği tespit edilerek kodlanmıştır. Kodlama formunda yukarıdaki kriterlere ek olarak ‘doğru haber’ sekmesi de eklenmiş, platformların doğruladığı haberler bu kategoride değerlendirilmiştir. Kodlama yapılırken haberlerin yayıldıkları mecralar da kayıt altına alınmış, Twitter, Instagram, Facebook ve TikTok’ta yer alan haberlerin görüntülenme sayısı, beğeni sayısı, retweet ve alıntılanma sayıları da kodlamaya dâhil edilmiştir. Buradaki amaç infodemiye yol açan haberlerin yayılım düzeylerini belirlemek, yanlış ya da sahte bilginin yayılım hızını tespit etmektir.

4.2. Bulgular

Türkiye’de 6 Şubat 2023’te yaşanan Kahramanmaraş merkezli depremde bilgi akışının yoğunlaştığı ve teyide ihtiyaç duyulan haber sayısında dramatik bir artış olduğu gözlemlenmiştir (Bkz Grafik 1).

Grafik 1. Teyit ve Doğruluk Payı Platformlarının Deprem Öncesi ve Sonrası Analiz Ettikleri Haber Sayısı, 2023.

Teyit ve Doğruluk Payı platformlarından analize tabi tutulan toplam haber sayısı 135'tir. Bunların 108'i Teyit'e, 27'si Doğruluk Payı'na aittir. 1 aylık süreçte, söz konusu platformların teyit için çalıştıkları haberlere kendi web siteleri üzerinden ulaşılmıştır. Teyit, WEB sitesindeki haberlerden demec kontrolü, karma haber ve analiz dosyası başlığındaki içerikler ve sonuçlandırılmadığı belirtilen haberler analiz dışı bırakılmıştır.

Tablo 1'deki rakamlar incelendiğinde, afet döneminde Teyit'in sitesi tarafından analiz edilen haberlerin %45,6'sının hatalı ilişkilendirme kategorisinde yer aldığı görülmektedir. Bu kategoriyi çarpıtma haber (%18,1) ve uydurma haber (%14,6) kategorileri takip etmektedir. Söz konusu zaman diliminde analiz edilen haberlerin %8,6'sının doğru haber olduğu saptanmıştır. Bu sonuçlar 1 aylık periyotta doğrulama platformlarının analiz ettikleri haberlerin %91,3'ünün yanlış haber olduğunu göstermektedir.

Haber Türleri	Frekans	Yüzde (%)
Çarpıtma	21	18,1
Hatalı İlişkilendirme	53	45,6
Bağlamdan Koparma	6	5,1
Parodi/Hiciv	1	0,8
Uydurma	17	14,6
Manipülasyon	5	4,3
Sahte/Taklit	3	2,5
Doğru Haber	10	8,
TOPLAM (n)	116	100

Tablo 1. Teyit.org Web Sitesinde Yer Alan Haberlerin Bilgi Düzensizliği Kategorilerine Göre Dağılımı

Bazı haberlerin iki kategoriye de ait olduğu tespit edilmiş olup aşağıdaki tabloda gösterilmektedir (Bkz Tablo 2).

Haber Türleri	Frekans
Çarpıtma+Hatalı İlişkilendirme	3
Hatalı İlişkilendirme+Bağlamdan Koparma	1
Uydurma+Hatalı İlişkilendirme	3
Manipülasyon+Uydurma	1
TOPLAM (n)	8

Tablo 2. Teyit.org WEB Sitesinde Aynı Anda İki Bilgi Düzensizliği Kategorilerinde Kodlanan Haberler

Tablo 3'te görüldüğü üzere 11 haber analize dahil edilmemiştir. Analiz dosyası Teyit yazarları tarafından oluşturulan haber dosyaları olması sebebiyle analiz dışı bırakılmıştır. Demeç kontrolünde ise habere konu olan şahısların söylemlerinin doğruluğu analiz edildiğinden ve bilgi düzensizliği kategorileri kullanılmadığından bu haber türleri de kapsam dışında bırakılmıştır.

Analiz Dışı Haberler	Frekans
Karma Haber	4
Sonuçlandırılmayan Haber	3
Analiz Dosyası	3
Demeç Kontrolü	2
TOPLAM (n)	11

Tablo 3. Teyit.Org Web Sitesinde Analiz Dışı Bırakılan Haber Sayısı

Yanlış haber kategorileri içerisinde, en yüksek görüntülenme sayısına sahip olan kategoriler hatalı ilişkilendirme ve bağlamdan koparma olarak öne çıkarken, en düşük görüntülenme alan kategori ise parodi/hiciv olarak tespit edilmiştir. Parodi/Hiciv kategorisinde yalnızca 1 haber bulunduğundan ötürü bu sonucu de-

ğerlendirmek anlamlı görünmemektedir. İnfodemiye neden olan kategorilerin yüksek görüntülenme sayısına benzer olarak doğru haber kategorisinde de görüntülenme sayısının yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Ölçüm	Frekans	Hatalı İlişkilendirme	Bağlamdan Koparma	Parodi/Hiciv	Uydurma	Manipülasyon	Sahte/Taklit	Doğru Haber
Görüntülenme Sayısı(bin)	6921-2600k	122-3500k	52.300-3500 k	0 - 6030	239-3.400 k	1422-39.100	103300-1700k	14100-4000k
Beğeni Sayısı	123-35.500	115 - 76.000	232-84.900	0 - 272	68-127.900	494-1331	5765-51400	1054-121800
Alıntılanma Sayısı	2-1730	2- 2800	8-1196	0 -5	4-916	7-86	16-139	14-716
Retweet Sayısı	58-11900	31- 4778	48 - 20.500	0 - 122	9- 14.100	101-139	1075-6298	103-8864

Tablo 4. Teyit.org Web Sitesinde Depremle İlgili Analiz Edilen Haberlerin En Yüksek/En Düşük Etkileşim Düzeyleri

Her iki platformda da analize tabi tutulan haber kaynakları benzer bir dağılım göstermekle birlikte, yanlış olan haberlerin yayılımında Twitter’ın ağırlıklı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Twitter’dan sonra TikTok’un da haber yayılımında rol oynaması dikkat çekicidir. Doğruluk Payı platformundaki haberlerde ise Facebook, YouTube, TikTok ve WEB Sitesi kaynaklarının yer almadığı görülmüştür (Bkz Tablo 5). Teyit.org’un 2018 yılında Facebook’la, 2020 yılında ise TikTok’la teyit partneri olmak için anlaşma imzalaması sebebiyle bu farklılığın oluştuğu düşünülmektedir.

Haberin Kaynağı	Twitter	Tiktok	Facebook	Instagram	Youtube	Whatsapp	Web	Diğer*
Teyit Org (n:108)	76	11	4	4	3	3	3	4
Doğruluk Payı (n:27)	22	-	-	4	-	1	-	1

Tablo 5. Doğrulama Platformları Tarafından Analiz Edilen Haberlerin Yer Aldığı

Sosyal Ağlar *Tanımlanamayan kaynaklar diğer olarak kodlanmıştır.

En yüksek görüntülenme alan yanlış haber kategorileri, Teyit platformunda hatalı ilişkilendirme, Doğruluk Payı’nda ise çarpıtma haber kategorisi olmuştur. En düşük kategoriler ise Teyit’te parodi/hiciv, Doğruluk Payı’nda ise bağlamdan koparma, parodi/hiciv, manipülasyon, sahte/taklit kategorileri olmuştur. Doğru haber

kategorişinin en yüksek görüntülenmesinin ise Teyit platformunda olduğu tespit edilmiştir.

Haberlerin Görüntülenme Düzeyi	Çarpıtma	Hatalı İlişkilendirme	Bağlamdan Koparma	Parodi Hiciv	Uydurma	Manipülasyon	Sahte/Taklit	Doğru Haber
Teyit	2.600.000	3.500.000	3.500.000	6030	3.400.000	437.600	1.700.000	4.000.000
Doğruluk Payı	2.700.000	2.100.000	-	-	170.700			2.100.000

Tablo 6. Haber Kategorilerindeki En Yüksek Görüntülenme Sayıları

En yüksek etkileşim alan kategoriler, Teyit ve Doğruluk Payı platformlarında farklılık göstermiştir. Teyit'te en yüksek etkileşim alan kategori hatalı ilişkilendirme kategorisi olurken, Doğruluk Payı'nda uydurma kategorisi olarak tespit edilmiştir. En düşük etkileşim kategorileri ise Teyit platformunda parodi/hiciv, Doğruluk Payı'nda ise bağlamdan koparma, manipülasyon, sahte/taklit kategorileri olduğu görülmüştür. Etkileşim düzeyi en yüksek doğru haber kategorisinde ise Teyit, Doğruluk Payı'ndan daha yüksektir.

Haberlerin Etkileşim Düzeyi	Çarpıtma	Hatalı İlişkilendirme	Bağlamdan Koparma	Parodi/Hiciv	Uydurma	Manipülasyon	Sahte/Taklit	Doğru Haber
Teyit	1.800.000	5.000.000	828.300	6.030	836.000	146.000	1.700.000	7.919.221
Doğruluk Payı	433.100	2.400.000	-	-	3.400.000	-	-	965.000

Tablo 7. En Yüksek Etkileşim Alan Haber Kategorileri

Doğruluk Payı Platformunda analiz edilen haberlerin en yüksekten en düşüğe olacak şekilde hatalı ilişkilendirme (%44,4), uydurma (%14,8), çarpıtma (%11,1) kategorileri öne çıkmıştır. Doğru olarak kategorilendirilen haberler %29,6 oranındadır. 35 haber Teyit WEB sitesinde analiz edilen haberlerle karşılaştığı gerekçesiyle analiz dışı bırakılmıştır.

Haber Türleri	Frekans	Yüzde (%)
Çarpıtma	3	11,1
Hatalı ilişkilendirme	12	44,4
Bağlamdan Koparma	0	-
Parodi/Hiciv	0	-
Uydurma	4	14,8
Manipülasyon	0	-
Sahte/Taklit	0	-
Doğru Haber	8	29,6
TOPLAM (N)	27	100

Tablo 8. Doğruluk Payı Web Sitesinde Yer Alan Haberlerin Bilgi Düzensizliği Kategorilerine Göre Dağılımı

Araştırma kapsamında analiz edilen toplam 135 haberin yanlış haber kategorilerine göre dağılımı incelendiğinde, en yüksek oranın hatalı ilişkilendirme olduğu görülmektedir. Bu kategoriyi yüzde 17,03'lük oran ile çarpıtma haber kategorisi ve %14,07 ile uydurma haber kategorisi izlemektedir. Doğru haberler, toplam haber sayısının %13,3'ünü oluşturmaktadır. Dolayısıyla 1 aylık periyotta depremle ilgili analiz edilen 135 haberin %86,7'sinin yanlış haber olduğu açıkça görülmektedir.

Haber Türleri	Frekans	Yüzde (%)
Çarpıtma	23	17,03
Hatalı ilişkilendirme	62	45,9
Bağlamdan Koparma	5	3,7
Parodi/Hiciv	1	0,74
Uydurma	19	14,07
Manipülasyon	4	2,96
Sahte/Taklit	3	2,22
Doğru Haber	18	13,3
TOPLAM (N)	135	100

Tablo 9. Teyit.org ve Doğruluk Payı Platformlarında Yer Alan Haberlerin Bilgi Düzensizliği Türlerine Göre Dağılımı

5. Tartışma ve Sonuç

Toplumsal düzeyde olumsuz etki yaratan kriz durumlarında bilgiye erişim hızı ve bilginin niteliği kritik bir konudur. Türkiye’de yaşanan en büyük felaketlerden biri olan Kahramanmaraş merkezli depremde, sosyal medya, bilgiye ve habere ulaşma noktasında önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Araştırma için belirlenen bir aylık süreçte analiz edilen haberlerin yarısından fazlasının (%52,4) kaynağı Twitter olarak belirlenmiştir. Türkiye’de en çok kullanılan sosyal ağ sıralamasında 4. sırada yer alan Twitter’da 18,6 milyon aktif kullanıcı olduğu bilinmektedir (Dataportal, 2023). Ancak afet gibi kriz durumlarında kullanım oranının ve dolaşısıyla haber hacminin artış göstermesi muhtemeldir. Twitter pandemi ile yanlış bilgi politikası geliştirmeye başlamış bir şirket olarak, yanıltıcı içerikler konusunda uyarıcı işaretçiler kullansa da Amerika’da uygulamaya geçirdiği ve kullanıcıları sürece dahil ettiği kitle kaynak modeli olan ‘Birdwatch’ projesi, Türkiye’de test edilmekte olup henüz uygulanmaya başlanmamıştır. Ülkemizin afet döneminde bilgi edinme ve paylaşma noktasındaki sosyal medya analizinden yola çıkarak özellikle Twitter’ın bu konudaki adımlarının önem taşıdığı düşünülmektedir.

Doğrulama platformları üzerinden yapılan analizde deprem ve sonrasındaki süreçte teyide ihtiyaç duyulan haber sayısı artış göstermiştir. Bu durum, kriz durumlarında infodemiye sebep olan içeriklerde de artışa işaret etmektedir. Sonuçlar incelendiğinde, 1 aylık süre içinde analiz edilen haberlerin sadece %13,3’ünün doğru olduğu saptanmıştır. Analize konu olan haberlerin %45,09’u ise hatalı ilişkilendirme nedeniyle doğrulanamamıştır. Dolayısıyla deprem sürecinde paylaşılan fotoğraf, video ya da haber başlıklarının iddia edilen olayla ilintili olmayan içerikler olması sonucu çoğu haberin hatalı ilişkilendirilerek dolaşıma sokulduğu gözlemlenmiştir. Bu durum afet döneminde panik ve kaygı içindeki insanları daha da zor duruma düşürebilmektedir. Haberin oluşturulduğu andaki ya da paylaşıldığı andaki niyetin tespit edilmesi kolay olmasa da mezenformasyon türüne daha yakın görülen hatalı ilişkilendirilen haberlerin yanıltıcı ve yanlış yönlendirici boyutları kaygı vericidir. Sosyal medyada yer alan çarpıtma, uydurma ve manipüle edici haber oranları da infodeminin düzeyi ve yönü ile ilgili daha net bir resim ortaya koymaktadır. Doğru bilgiye ihtiyaç duyulan ve tüm toplumu etkileyen durumlarda dezenformasyon düzeyinin dramatik bir şekilde artması üzerine düşünülmesi ve önlem alınması gereken bir olgudur. Teyit edilen haberlerin görüntülenme düzeylerine bakıldığında hatalı ilişkilendirilen ve çarpıtılan haberlerin daha çok yayıldığı söylenebilir. Ancak en yüksek görüntülemeye sahip haberin doğru haber olması, yanlış ve hatalı içerikler kadar doğru bilgi içeren haberlerin de yayılım gösterdiğine işaret etmektedir. Sosyal medya bilgiye erişimin yanı sıra, afet dönemlerinde

uyarıları takip etme ve yardıma ihtiyacı olan insanlara ulaşma gibi amaçlarla da kullanılmaktadır. Hatta Kahramanmaraş merkezli deprem gibi sonuçları son derece yıkıcı olan bu afette, bölgede kurtarılmayı bekleyen insanların da seslerini duyurabildikleri bir mecra olduğu görülmüştür. Fakat araştırma kapsamında da incelenen “baraj patlaması dolayısıyla Hatay ilinin acilen tahliye edilmesi” yönündeki yanlış haber gibi çok sayıda yanıltıcı ve yalan içeriğin kitleleri zor durumda bıraktığı gerçeği, infodeminin yayılımı kapsamında ele alınması gereken bir konudur.

Sosyal medya dijital kamusal alanın bir parçası olarak düşünülebilir. Etkileşimin esas olduğu sosyal medya her ne kadar gündemi oluşturacak ve değiştirecek ölçüde güçlenmiş olsa da beraberinde bazı riskler getirmektedir. Bu riskler gerçekleştiği taktirde karşı karşıya kalınacak olan toplumsal zorluklar üzerinde dikkatle durulması ve araştırılması gereken bir konudur. Infodemi dijitalleşme ile kronikleşen bir konu olarak hem ulusal hem de uluslararası düzeyde tartışılan bir problemdir. Özellikle toplumun doğru bilgiye en çok ihtiyaç duyduğu afet dönemlerinde oluşan bilgi kirliliği nedeniyle sosyal medya çok işlevsel bir araç olarak kullanılabilirken, aşırı enformasyonla şişkinleşmekte ve bilgi düzensizliğinin kaynağı hâline gelebilmektedir. Bu kapsamda yeniden düşünüldüğünde infodeminin yalnızca bir salgın veya epidemik bir olay sırasında yanlış ve yanıltıcı bilginin toplumsal yayılımı ile sınırlı olmadığı sonucuna ulaşılabılır. Yanlış ve düzensiz bilgi nasıl insanların söz konusu hastalık ile ilgili doğru bilgiye erişimini engelliyorsa, aynı şekilde afet gibi kitlesel felaketlerde de yanıltıcı bilginin yayılımı toplumsal düzenin sağlanamamasına neden olmaktadır. Bu noktada doğru ve güncel bilginin yayılımı felaketlerin yönetimi ve kontrolü için hayati önem taşımaktadır. Öte yandan infodeminin kitlesel psikolojiyi olumsuz yönde etkilediği ve profesyonellerin çalışma rutinlerini aksatacağı da ayrıca göz önünde bulundurulmalıdır.

6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli iki büyük deprem 10 ili büyük ölçüde etkilemiş ve ardından uluslararası yardım çağrısında bulunulmuştur. Bu denli büyük bir doğal afetin sonrasındaki süreçte sosyal medya platformlarında organik bir kamuoyu oluşmuş ve büyük bir toplumsal dayanışma örneği görülmüştür. Fakat sosyal medyada paylaşılan ve toplumu gerçeklikten koparan yalan ve yanlış bilginin dolaşıma girmesi ve hızla yayılması söz konusu olumlu çıktıyı gölgelemiştir. Bu süreçte doğrulama platformları gibi sosyal medya altyapısını güvenilir hâle getirmek için çaba harcayan organizasyonların yanı sıra, sosyal medya şirketlerinin, haber ve bilgi kaynağı olarak sosyal medyada var olan tarafların yanlış, yalan ya da hatalı içeriklerin filtrelenmesine yönelik önlemlerini tekrar gözden geçirmeleri elzemdir. Sosyal medya ekosisteminin bir diğer önemli aktörü kabul

edilen kullanıcıların ise, infodemi ile ilgili farkındalık ve bilinç düzeylerinin yükseltilmesinin yanı sıra dijital okuryazarlık becerilerinin de güçlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarları herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan etmiştir.

Kaynakça

- Abdulalem, M. ve Alberto, F. (2021). Factors Influencing User Participation in Social Media: Evidence From Twitter Usage During COVID-19 Pandemic in Saudi Arabia, *Technology in Society*, Vol:66.
- Arendt, H. (2021). İnsanlık Durumu, Çev.: Bahadır Sina Şener, *İletişim Yayınları*, İstanbul.
- Avcil, C. (2021). Kamusal Alanı Dijitalleşme Çerçevesinde Yeniden Okumak . *Liberal Düşünce Dergisi* , 26 (103) , s. 81-100 . DOI: 10.36484/liberal.954382
- Bıçer Olgun, H. (2017). Jürgen Habermas, Hannah Arendt ve Richard Sennett'in Kamusal Alan Yaklaşımları, *Sosyolojik Düşün*, 2(1), s. 45-54,
- Bozkurt, F. (2021). "Covid-19 Pandemi Sürecindeki Sahte ve Yalan Haberlerin Bir Getirisi: Infodeminin Türkiye Bağlamında İncelenmesi", *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S.7, s. 135-151.
- Datareportal (2023). Social Media Use in Turkey. Erişim tarihi:26.03.2023). https://datareportal.com/essentialtwitterstats?utm_source=DataReportal&utm_medium=Country_Article_Hyperlink&utm_campaign=Digital_2022&utm_term=Turkey&utm_content=Facebook_Stats_Link
- Dean, J. (2002). *Publicity's Secret, How Technoculture Capitalizes on Democracy*, *Cornell University Press*, Ithaca & London.
- Dean, J. (2003). Why The Net is Not a Public Sphere, *Constellations, An International Journal of Critical and Democratic Theory*, Volume 10, Issue 1, March, pp. 95-112.
- Dean, J. (2009). *Democracy and Other Neoliberal Fantasies*, Duke University Press, <https://www.perlego.com/book/1457909/democracy-and-other-neoliberal-fantasies-communicative-capitalism-and-left-politics-pdf> Erişim Tarihi: 10.03.2023
- Demircioğlu, Z. (2017). İnternet Kullanımının Toplumsal İlişkilerin Dönüşümü Üzerine Etkileri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 10, Sayı 52, Ekim, ss., 621-627.
- Fraser, N. (1990). Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy. *Social Text*, 25/26, pp. 56–80. <https://doi.org/10.2307/466240>
- Gisoni MA, Barber R, Faust JS, Raja A, Strehlow MC, Westafer LM, Gottlieb M. (2022). A Deadly Infodemic: Social Media and the Power of COVID-19 Misinforma-

- tion. *J Med Internet Res.*, Feb 1;24(2), pp. 1-7 doi: 10.2196/35552. PMID: 35007204; PMCID: PMC8812140.
- Gölbaşı, S. D. ve Metintaş, S. (2020). COVID-19 Pandemisi ve İnfodemi, *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 5, COVID-19 Özel Sayısı, ss. 126-137.
- Gupta, A., Lamba, H., Kumaraguru, P., ve Joshi, A. (2013). Faking sandy: characterizing and identifying fake images on twitter during hurricane sandy. *Proceedings of the 22nd international conference on World Wide Web*, pp. 729-736.
- Habermas, J. (1991). *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry Into a Category of Bourgeois Society*, 5th Edition, *The MIT Press*, Cambridge.
- Habermas, J. (2015). *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, Çev.: T. Bora, M. Sancar, *İletişim Yayınları*, İstanbul.
- Krippendorff, K. (2019). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. 4. Baskı: Sage Publications.
- Kuş, O., Öztürk, İ. D. (2022). COVID-19 Misinformation and Communication Studies: A systematic Review of the Infodemic. *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*, 62, ss. 67-90.
- Lledo, S., V. ve Galvez, A. J. (2021) Prevalence of Health Misinformation on Social Media: Systematic Review *Journal of Medical Internet Research*, Vol: 23(1), pp. 171-187.
- Mourad, A., Srour, A., Harmanani, H., Jenainati, C., ve Arafeh, M. (2020). Critical Impact of Social Networks Infodemic on Defeating Coronavirus COVID-19 Pandemic: Twitter-Based Study and Research Directions," in *IEEE Transactions on Network and Service Management*, Vol. 17, No. 4, pp. 2145-2155, Dec., doi: 10.1109/TNSM.2020.3031034.
- Raj, C. ve Meel, P. (2022). People Lie, Actions Don't! Modeling Infodemic Proliferation Predictors Among Social Media Users. *Technology in Society*, Vol:68., pp. 1-14.
- Rothkopf, D.J. (2003). When the Buzz Bites Back. *The Washington Post*. <https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/2003/05/11/when-the-buzz-bites-back/bc8cd84f-cab6-4648-bf58-0277261af6cd/> Erişim tarihi: 20.03.2023.
- Schafer, M. S. (2015). *Digital Public Sphere*, *The International Encyclopedia of Political Communication*, Ed.: Gianpietro Mazzoleni, December, Willey-Blackwell, London.
- Sharma, K. Qian, F., Jiang, H., Ruchansky, N., Zhang, M., ve Liu, Y. (2018). Combating Fake News: A Survey on Identification and Mitigation Techniques. *ACM Trans. Intell. Syst. Technol.* Vol (37):4, pp. 1-41, <https://doi.org/10.1145/1122445.1122456>
- Sennet, R. (2013). *Kamusal İnsanın Çöküşü*, Çev.: Serpil Durak, Abdullah Yılmaz, *Ayrıntı Yayınları*, İstanbul.
- Silsüpür, S. (2018). Bilgi Bozukluğunu Anlamak İçin Kavramlar. <https://teyit.org/bilgi-bozuklugunu-anlamak-icin-kavramlar>. Erişim Tarihi: 01.04.2023
- Şen, A. F. ve Taş, H. (2021). Gençlerin Dijital Kamusal Alan Pratikleri: "Gri Bölge" Gençlik İnisyatifi Örneği, *Global Media Journal, TR Edition*, 12 (23) Güz, ss. 58-88.
- Teyit, (2023). Bilgi Bozukluğunu Anlamak İçin Kavramlar. <https://teyit.org/metodoloji-erisim-tarihi> Erişim Tarihi: 01.04.2023
- Torun, T. (2020). Jürgen Habermas'ın Kamusal Alan Kavrayışı: Rasyonel Politik İrade Oluşumu. *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*

- si, 19 (1), 220-238 . DOI: 10.20981/kaygi.619184
- Tuncer, S., ve Tam, M.S. (2022). The COVID-19 Infodemic: Misinformation About Health on social media in Istanbul. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, ss.340-358.
- Vicario, M.D., Vivaldo, G., Bessi, A., Zollo, F., Scala, A., Caldarelli, G., ve Quattrociocchi, W. (2016). Echo Chambers: Emotional Contagion and Group Polarization on Facebook. *Scientific Reports*, 6., pp. 1-12.
- Vosoughi, S., Roy, D., ve Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science* 359, ss. 1146–1151.
- Wardle, C., ve Derakhshan, H. (2017). With Research Support From Anne Burns and Nic Dias, “Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making” Council of Europe, <https://edoc.coe.int/en/media/7495-information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research-and-policy-making.html>. Erişim tarihi: 15.03.2023.
- World Health Organization (2021). URL: <https://www.who.int/health-topics/infodemic>, Erişim tarihi: 27.03.2023
- World Health Organization (2020). 1st WHO Infodemiology Conference. <https://www.who.int/news-room/events/detail/2020/06/30/default-calendar/1st-who-infodemiology-conference>. Erişim Tarihi: 30.03.2023
- Yıldırım, B. Ve Kebelek, E. (2021). Covid-19 Pandemisinde Karantina Sürecine Girmiş Kişilerin İnternet Haber Siteleri ve Sosyal Medyadaki İnfodemiye İlişkin Görüşleri. *Atatürk İletişim Dergisi*. 22, ss. 33-64.
- Yılmaz Altuntaş, E.; Altıparmak, İ.; Sünger, B.; Tünel, C. (2022). Covid-19 Pandemisi Sürecinde Bilgi ve Haber Kaynaklarına Ulaşmada Yeni Bir Risk Olan “İnfodemi” Yönetiminde Kullanılan İletişim Stratejileri, *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (29): ss. 15-27.
- Yumrutaş, M. (2022). Covid-19 Pandemi Sürecinde Aşı Haberleri ve Haber Doğrulama Platformları: “Doğruluk Payı” ve “Teyit” Örnekleri. *Etkileşim*, 9, ss. 194-222 doi: 10.32739/etkilesim.2022.5.9.161

